

УДК 821.161.2-9.09 Грінченко:070

Євгенія Білодід,
Київський університет імені Бориса Грінченка
ORCID ID 0000-0002-0793-2287

Постать Бориса Грінченка в публікаціях газети «Рада»

Abstract. The article analyzes the publishing activity of the daily Ukrainian newspaper Rada in order to study the figure and activities of Borys Grinchenko. It was established that the main issues that drew the attention of editors and readers were the work of the figure in the Kyiv society «Prosvita», familiarization of society with the works of the writer, and clarification of the topic concerning the tribute to his memory. The publicistic activity of Borys Grinchenko among the team of editors of The Rada newspaper was analyzed. It was established that special attention was paid to the issues of the use and status of Ukrainian language, the distribution of Ukrainian books and their value in the development of education. A review of materials on the subject of burial and tribute to the memory of Boris Grinchenko reveals the value of the literary and social activities of the deceased for future descendants. Were shown the attitude of people of different social categories to the activities of the writer and the somewhat exaggerated belauding of the figure by the authors and editors of The Rada newspaper. Based on the studied publications of the broadsheet, the role of the great figure during the times of the national revival and formation of the Ukrainian nation was investigated.

Keywords: Borys Grinchenko, The Rada newspaper, Ukrainian language, nation, society «Prosvita», literature, tribute to the memory.

Актуальність. На початку ХХ ст., на тлі революційних подій, розпочався процес становлення української преси. Поштовхом до появи національних періодичних видань у Наддніпрянщині стало скасування Емського указу 1876 року і проголошення Маніфесту про дарування свобод, а також «Тимчасових правил про друк». 15 (28) вересня 1906 р. було засновано щоденну газету «Рада», яка стала рупором української інтелігенції. Вона стала спадкоємницею, забороненої царатом у липні 1906 року «Громадської думки». Упродовж майже десяти років видання висвітлювало найактуальніші питання, які турбували суспільство, поширювало просвітницькі ідеї, повідомляло про суспільно-політичне, духовне, культурне життя народів Російської й Австро-Угорської імперій.

Одним із засновників часопису «Рада» став відомий український письменник, освітянин і громадський діяч Борис Дмитрович Грінченко. Він отримав дозвіл на його видання і упродовж певного часу був її офіційним видавцем і редактором.

Метою статті є аналіз публікації часопису «Рада», в контексті дослідження постаті Бориса Грінченка та його культурної, громадської та просвітницької діяльності.

Основна частина. Окрім редагування часопису, Борис Грінченко часом публікував власні роздуми і дослідження. Зокрема, його перу належить низка статей під назвою «Тяжким шляхом». Цей цикл розглядав процес становлення української преси. Окрему увагу Б. Грінченко приділив змістовному наповненню публікацій. Він звертав увагу читача на те, що преса постійно паплюжить все українське, і це лише шкодить її становленню. Автор зазначав: «Коли скрізь, і приватно й прилюдно, люде раз-у-раз щось лають, то поневоли широка публіка починає впевнятися, що воно мабуть таки й справді погане; а що на все вкраїнське ця публіка звикла в нас дивитись з невірою (що може бути доброго з Назарету?), то й одхиляти її таким робом од української преси не було великої труднощі»¹. Як редактор, він вів непримиренну боротьбу з анонімними українофобськими листами, які надходили на

¹ Грінченко, Б. Тяжким шляхом. III. Рада. 1906. № 29.

адресу газети «Рада», а як автор, наполягав на необхідності єднатися і цінувати власну національність.

Проблеми, які, також, глибоко турбувала Бориса Грінченка, були питання використання і статусу української мови у періодичних виданнях, правила правопису тощо. Причиною цього стала чисельна кореспонденція, яка надходила до редакції «Ради». Автори листів, навіть, якщо вони й не володіли українською, дозволяли собі висловлювати пропозиції щодо правильності вживання малоросійських слів. Дехто взагалі стверджував що новий правопис, це вигадка: «Он у Шевченка в «Кобзарі», – кажуть – не таке писання, а скрізь стоїть Ъ, Ї, И»². У відповідь Борис Грінченко на шпальтах «Ради» змістовно виклав історію становлення української фонетики. Він познайомив читача з різними видами правопису, які у різний час впроваджувалися українськими просвітниками. Як редактор, Б. Грінченко фіксував той факт, що внаслідок русифікації української інтелігенції і ліквідації української школи, селяни були неосвічені й неписьменні й зазвичай глузливо ставилися до рідної мови, тому україномовна газета у цьому середовищі не мала шансів на популярність. Він писав: «Чи диво ж, що коли до селянина випадком доходила в ряди-годи яка українська книжка, то він часом дивився на неї просто як на сміховину, яку пани зложили, щоб з мужика поглузувати?»³. Таким чином, Борис Грінченко через власні публікації на сторінках газети «Рада» реалізовував декілька з основних завдань, що ставив перед собою – це утвердження рідної мови в українському суспільстві.

Змінити стан справ, на думку освітянина і громадського діяча, можливо було лише створенням мережі шкіл на селі, впровадженням викладання українською мовою, поширенням книжок написаних рідною мовою. Борис Грінченко не з чужих слів знав про занедбаність шкільної справи. На період його вчителювання, українські книги, особливо у навчанні, підпадали під заборону. Шкільні бібліотеки склалися виключно з московських підручників. Та попри всі заборони, Б. Грінченко знайомив своїх учнів з українською книгою, пропонуючи до їх послуг власну книгозбірню. Він згадував: «Вони самі заводили книжки у палятурки, залюбки їх читали і строго додержували правила: книжку, взяту в учителя дома і загорнену в газету, не можна приносити до школи, бо більше не дадуть. А не дати школяреві «книжки з дому» – тож була йому найбільша кара»⁴. До того ж, Борис Грінченко намагався проводити активну політику розповсюдження книг та освіти ще й поза межами школи: «Серед дорослих селян, впоряджаючи читання чи то у себе чи на селі, роздаючи книжки, керуючи їх вибором... Не тільки дурно роздавав Грінченко книжки, а деякі й продавав селянам за копійку чи три, бо тоді вони привчалися обережніше з ними поводитися»⁵.

Тепер, як член редакції газети «Рада», він проводив агітацію шляхом публікаційної активності, й намагався привернути увагу інтелігенції та селян до значення книг у розвитку освіти й відродження національної свідомості.

У грудні 1906 р. у структурі й редакційній політиці газети «Рада» відбулися кардинальні зміни. До команди часопису було залучено М. Грушевського. Він мав на меті провести реорганізацію і спрямувати публікації на українську інтелігенцію, таким чином перетворивши газету на елітарну. Таке бачення майбутнього часопису відрізнялося від поглядів Б. Грінченка, який бачив його популярним виданням для широкого загалу. Він разом з дружиною Марією змушений був полишити редакцію, хоча продовжив співпрацювати з нею як автор і кореспондент.

² Грінченко, Б. 1906. Тяжким шляхом. IV. Рада. № 33.

³ Грінченко, Б. 1906. Тяжким шляхом. VII. Рада. № 46.

⁴ Волох, С. 1912. Борис Грінченко – народний учитель. Рада. № 92.

⁵ Волох, С. 1912. Борис Грінченко – народний учитель. Рада. № 93.

Борис Дмитрович Грінченко (1863 – 1910)

Про Б. Грінченка писали Д. Дорошенко (криптоніми «Д.Д.», «Д.Д.-ко»), В. Доманицький, Гр.Шерстюк (криптоніми «Г.Ш», «Гр.Ш») Л. Жебуньов, С. Єфремов, Г. Коваленко (псевдонім «Сьогобічний Гр.»), М. Левицький (псевдонім «Пилипович М.»), Ф. Матушевський (криптонім «Ф.М.»), П. Ришковський (псевдонім «Волинець»), Л. Пахаревський (псевдонім «Чулий Л.»), М. Порш (псевдонім «Микола П.»), В. Прокопович (псевдонім «Волох С.»), Д. Ткаченко (псевдонім «Пісочинець Д.») та ін.

Полишивши редакцію «Ради», Б. Грінченко присвятив себе роботі у київському товаристві «Просвіта». Він був його фундатором і головою. Розвиток товариства, як і просвітницька діяльність Бориса Грінченка, стали предметом уваги газети «Рада». Для висвітлення його діяльності часопис започаткував рубрику «З життя «Просвіт». Частина публікацій було присвячено зборам товариства стосовно питань книгодрукування (зокрема й шкільних підручників) й поширення освіти, якими опікувався Борис Грінченко. Так читачів було ознайомлено з перебігом загальних зборів «Просвіти» від 25 березня 1907 року. Редакція акцентувала увагу на високій оцінці видавничих зусиль товариства у розробці проекту із створення й поширення підручників. Його реалізацію було покладено на шкільно-лекційну комісію. Вона мала розробити програму, подати її на розгляд бібліотечного й видавничого підрозділів, а потім на затвердження ради «Просвіти». Значення цієї діяльності прокоментував один із членів товариства Квасницький: «Шкільні підручники дуже потрібні, це видно хоч би й з того, що ті підручники, які вже надруковано, добре розходяться, а попит на нові підручники все зростає, хоч не маємо ще української школи, та ніхто ж не забороняє нам дома вчити дітей по українському»⁶.

Не оминув часопис увагою і літературну спадщину Бориса Грінченка. Йй присвячував свої статті Дмитро Дорошенко. Він знайомив широкий загал із творчим доробком письменника. Він зазначав, що поетична спадщина Бориса Дмитровича налічує десяток україномовних творів, серед яких «Соняшний промінь», «Байда», «Під тихими вербами». Д. Дорошенко писав: «Поезія Грінченка не обмежується тільки так званими громадянськими мотивами, хоча вони й переважають у його творах і надають їм характерний колорит; поет

⁶ З життя «Просвіт». 1907. Загальний збір товариства «Просвіта» у Києві. Рада. № 72.

уміє видобувати з своєї ліри й звуки, присвячені таким суб'єктивно-людським чуттям, як кохання, або змалювати свіжими оригінальними фарбами красу природи»⁷. Однією із найважливіших праць Бориса Дмитровича він вважав чотиритомний «Словник української мови». В одній зі статей Д. Дорошенко зазначав: «Повний словарь живої народної мови має таке ж саме велике значіння, як і національна історія, і через те ми бачимо, що діячі національного відродження сливе всіх словянських народів ставили поміж найпершими своїми завданнями, поруч з історією народ – скласти словарь його мови, щоб зберегти його словесні багатства, зложити їх до одної скарбниці, яка послужила б основою для утворення літературної мови і розвитку письменства»⁸. Він наголошував, що словник стане найкращим доказом багатства, цінності, різноманітності та гнучкості нашої мови, і служитиме духовною та культурною зброєю у боротьбі за національне єднання.

Ще одним напрямом діяльності Бориса Грінченка, якому приділила увагу газета «Рада» був переклад українською шедеврів світової літератури. Цей напрямок було започатковано П. Кулішем, а згодом робота була продовжена Б. Грінченком і його дружиною М. Загірною. Надбанням родини Грінченків став не лише переклад світової літератури, а й надання текстам виразних рис українського мовлення. Як писав С. Єфремов: «Читаючи переклади, ми не бачимо в мові їх ніякої різниці од наших оригінальних п'єс, окрім чужих імен та чужої обстанови; такою мовою говорили б і дієві особи, взяті цілком з українського життя, і для перекладчиків, здається, нема ніяких труднощів, щоб передати всі відтінки первотворів»⁹. Переклади Б. Грінченка сприяли розвитку українського театру. Оновлення репертуару було представлено виставами відомих іноземних творів, що були вправно перекладені українською: п'єси Ібсена «Підпори громадянства», «Ворог народів», «Примари», «Нора»; п'єси Гауптмана «Візник Геншель» та «Перед сходом сонця»; Мірбо «У золотих кайданах»; Метерлінка «Монна Ванна», Зудермана «У рідній сім'ї»; Шніцлера «Забавки» і Шіллера «Вільгельм Тель».

Видавнича діяльність Бориса Грінченка також була популярною темою публікацій часопису. Особливого розмаху вона набула на Чернігівщині, де силами Б. Грінченка, та на подаровані кошти Ів. Череватенка, у розмірі тисячі карбованців, у 1894 році, було відкрито власне видавництво. За час роботи установи у Чернігові було видано 50 українських книг накладом понад 200 тисяч примірників. Цензурні заборони та незначний капітал були одними із значимих перешкод, що стояли на шляху функціонування видавництва. Але, як пише Д. Ткаченко, посилаючись на лист Б. Грінченка: «Ми свого досягнемо. Наша ідея не може вмерти. Вона подужа всі перешкоди. Коли ідея жива, то нема їй на світі ніяких перешкод. Наша ідея жива й живуца. Вона не вмерла в далеко гірших обставинах, не вмере й тепер»¹⁰.

Окремими публікаціями була висвітлена тема 25-літнього ювілею Бориса Дмитровича Грінченка. Автор статті Д. Дорошенко подає яскравий, проте короткий, опис життя славетного діяча, за ті 25 років, які він провів за громадською та культурною працею.

Дмитро Дорошенко торкається кожної сфери діяльності ювіляра, визначаючи важливість зроблених справ для національного пробудження: «Грінченко служив не вузькій ідеї егоїстичного націоналізму, а великій меті увільнення одного з найбільш пригнічених духовно й матеріально славянських народів од тяжких пут, наложених на його душу, які не дають йому заняти в сем'ї народів рівне братнє місце»¹¹. Щоб ушанувати ювілей Б. Грінченка та його різносторонню працю для українського народу, серед киян-українців, було прийнято рішення скласти фонд на видання книг для народу. Фонд був створений при київській «Просвіті» і носив ім'я ювіляра. М. Левицький закликав громадян через публікації

⁷ Д.Д. 1906. Борис Грінченко. З нагоди 25 літнього ювілею його діяльності. Рада. № 83

⁸ Д. Д-ко. 1909. Словарь української мови. Рада. №174.

⁹ Єфремов, С. 1908. Українізація світової драми. Рада. № 213.

¹⁰ Пісочинець, Д. 1910. Видання Борисом Грінченком народніх книжок у Чернігові. Рада. № 166.

¹¹ Д.Д. 1906. Борис Грінченко. З нагоди 25 літнього ювілею його діяльності. Рада. № 83.

газети «Рада» долучитися до його збільшення, оскільки такими вчинками вони покажуть глибоку пошану ідеалам Б.Д Грінченка, і тим гучніше пройде його ювілей.

Газета «Рада». Київ, № 38. 28 жовтня 1906 р.

Ще однією, на жаль, трагічною для України, темою публікацій часопису «Рада» стала смерть Бориса Грінченка. До редакції надходили телеграми і листи з усіх куточків українських земель, від Київщини до Одещини, від Львова до Харкова. Місцеві товариства «Просвіт», студенти академій, гімназій та інститутів бажали висловити свої глибокі співчуття дружині померлого і поділитися власним смутком від втрати. Листи надходили з Москви, Варшави, Санкт-Петербургу тощо. Задля їх публікації часопис започаткував рубрику «Над могилою Бориса Грінченка». Приміром, у ній було подано лист від гуртка українців південно-західної залізниці із висловленням глибокого смутку і співчуття дружині.

Часопис подавав передруки з різних українських видань. Зокрема, було опубліковано некролог, розміщений у галицькому часописі «Перемиський Вістник». У ньому повідомлялося: «Своїми писаннями так і бажав показати, що щастя людства у праці для загалу».

До праці на народній ниві накликав весь загаль українських читачів, заціплював у них кріпку віру, що у народній роботі правдивий ідеал життя. А що у такий ідеал сам вірив глибоко, про це найкраще свідчить Його муравлина працьовитість на користь громадянству¹².

Газета «Рада» також подавала некрологи й з російських видань: «Русское Слово», «Южная Заря», «Речь», «Русские Ведомости». Останнє видавництво писало: «Тяжку втрату понесла українська література і громадянство в особі передчасно помершого Б.Д. Грінченка. На протязі останніх тридцяти літ ім'я його було не тільки іменем популярного письменника, але й надзвичайного громадського діяча, завжди поспішаючого туди, де потрібна була ініціатива, де потрібні були працівники. Ще перед виїздом в Італію він дописував свої твори, як би поспішаючи сказати останнє «прощай» рідному народові. До останнього часу він

¹² Над домовиною Бориса Грінченка. 1910. Рада. № 101.

не переставав цікавитися громадськими справами. То було життя трудівника, що не знало компромісів, не боялося нічого»¹³.

Часопис подававав листи й від українців, що проживали в різних губерніях Російської імперії, та поривалися виразити переживання. Прикладом може стати телеграма від гуртка українців, що мешкали у місті Вологда: *«Висловлюєм своє спочуття і жаль з приводу смерти незабутнього Бориса Дмитровича дружині його і тим, для кого дороге його ім'я; невблагана смерть забрала від нас ще одного працівника і щирого товариша-українця»*¹⁴.

За життя Борис Грінченко зробив вагомий внесок у розвиток української культури, особливо театру. Тому серед людей, пройнятих вдячністю за плідну працю та скорботою були колективи артистів українського театру: *«Артисти української трупи Садовського, прилучившись до великого суму всієї України з приводу смерти незабутнього працівника, борця за кращу долю рідного краю, шлють родині небіжчика глибоке й щире спочуття»*¹⁵.

Виразали скорботу й різні товариства вчителів. Для них, постать Бориса Грінченка стала взірцем до наслідування, ідеалом справжнього українського народного учителя, що своєю працею заклав основи для навчання, які базувалися на засадах гуманізму. Тому, на знак вшанування пам'яті по покійному та висловлення слів співчуття, до часопису «Рада» надходили подібні листи від працівників учительських громад та освітніх закладів: *«Глибоко відчуваючи тяжку втрату, яку понесла шановна ваша громада й ціла наша українська суспільність, з приводу невіджалуваної смерті бл. п. Бориса Дмитровича, просимо прийняти заяви вашого глибокого співчуття й жалю, які пересилаємо отсею дорогою, не можучи особисто прибути на похорон покійника... За головний виділ товариства учителів висших шкіл: «Учительська Громада» у Львові. Голова Мих. Грушевський, секретарь Раковський»*¹⁶.

Смерть Бориса Грінченка торкнулася і селянських общин, що цінували педагогічний та літературний внесок покійного у розвиток освіти в селищах: *«Боліємо душею з приводу смерти дорогого Бориса Дмитровича Грінченка, щирого борця за освіту селянську. Пером земля тобі, невтомний працівнику на занедбаній українській ниві». Селяне с. Кривого (на Київщині)»*¹⁷. За сприяння селян с. Москаленки була відслужена панахида з приводу смерті славетного діяча Бориса Грінченка.

Ці публікації не лише вшановували пам'ять видатного громадського діяча й письменника, але, й вже за традицією, поклали початки формування культу і включення його особистості до українського національного пантеону. Особливе значення, у цьому сенсі, мав випуск часопису присвячений похованню Бориса Грінченка. У передовій статті, за авторства Данила Ткаченка, зазначалося: *«Так небагато ніби говорить ця сумна звістка звичайному читачеві газети. Але уявіть тільки собі усю міць цієї скромної постаті, та ще в тяжких умовах українського життя, і ви зрозумієте, який біль стискає серце кожного свідомого українця!»*¹⁸. Своєю статтею Д. Ткаченко намагався звернути увагу читачів на одну з болючих проблем української громадськості, а саме їх відсторонене ставлення до діяльності видатних діячів, що своєю працею вибудовують для народу краще майбутнє.

Автори публікацій акцентували увагу на здобутках Бориса Грінченка, зазначаючи, що зостануться вони живими навек: *«Воно, діло його, справді не згине, бо воно мільйонами живущих искор розійшлося по рідному краю і, западаючи в серця людські, і інших до праці, до діла наvertsає. Хліб, що придбав рідному краю Грінченко, довго ще споживатимем ми, – ті, кому доля судила його пережити; довго ще користуватимемося з здобутків його великої праці»*¹⁹.

¹³ Над домовиною Бориса Грінченка. 1910. Рада. № 99.

¹⁴ Над домовиною Бориса Грінченка. 1910. Рада. № 98.

¹⁵ Над домовиною Бориса Грінченка. 1910. Рада. № 111.

¹⁶ Над могилою Бориса Грінченка. 1910. Рада. № 108.

¹⁷ Над могилою Бориса Грінченка. 1910. Рада. № 107.

¹⁸ Пісочинець, Д. Ходімо за ним. 1910. Рада. № 105.

¹⁹ Над дорогою могилою. 1910. Рада. № 105.

Часопис також розмістив статтю з коротким переказом поховальної процесії. Як повідомлялося: на вокзал, де знаходилася домовина, почав збиратися натовп з представників різних міст, київських українських інституцій та українського громадянства. Рушили вони до Володимирського собору, де було відслужено дві урочисті панахиди. Після того, процесія пішла у напрямку Байкового кладовища. До домовини Грінченка було звезено багато траурних вінків, більшість яких мала жовті та блакитні стрічки. Подібні вінки належали дружині покійного, його друзям, колегам та знайомим. Більшість квітів мали стрічки із написом приміром: *«Вчителю – порадникові доброму, дружині любій»* [19], що належав жінці покійного або *«І про тебе в нас згадка не згине, після тебе ще довгі години твоє діло не вмере серед нас. Незабутньому Борисові Грінченкові від друзів з Радзивилова»*²⁰. Посилювала емоційний стан суспільства публікація промов, які виголошувалися на могилі Б. Грінченка. Дещо гіперболізуючи й возвеличуючи постать просвітника, промовці визначали його досягнення на історичному шляху українського народу: *«Діяльність його така важка й так витривала над внесенням каганця освіти під стріхи простого люду, і то в такі важкі хвилини, коли звідусіль падають громи і ставляться переешкоди для затримання розвитку національних культур, запевнила йому любов у своїх і пошану у всіх людей розуму і серця. То не час тепер навіть перед цими свіжими могилами підпадати розпачу»*²¹.

Серед промов також лунали виступи членів забороненого й скасованого товариства «Просвіта», редакцій часописів «Рада» й «Українська Хата». Усі їх слова були пронизані вдячністю та шанобою до творця та його доробку. У промовах зазначалося: *«Український громадський діяч ніколи не знає, не передбачає свого шляху – він йде тією стежкою, на яку пропустять; він мусить мати хист на все, охоту до всього, він мусить рахуватися з кожним фактом з життя чужих надій, роздирати кожну искорку нації, кинуту його батьківщині з чужої ласки, застерігати од каміння, що може кожної хвилини посипатися на голови братів його несподівано. Він мусить бути вчителем, наставником, порадником, заступником, вартувати своєї батьківщини – він мусить бути цілою, ідеальною людиною з чулим серцем, готовим відкликнутися на всяке національне горе великою душею, повною, непохитної віри в найчистіші ідеали, ясним розумом, навіть великої фізичної сили, щоб виконувати ту силу праці, яка лежить на його плечах»*²². Така промова висвітлювала Бориса Грінченка в ролі еталону справжнього українського діяча.

Промови лунали також від представники студентства. Україна втратила великого вчителя, що плекав у молоді почуття прекрасного, закохував їх у рідну мову. Його ідеї формували світогляд майбутньої нації, знайомили з певними обов'язками перед власною державою та народом. *«Ми його не знали особисто; ми не чули його мови, ми не могли читати безпосередньо його думок, бо то були тяжкі часи заборони українського слова; але ми знали, що там, десь далеко од маленького нашого повітового городка єсть люде, які кують діло національного відродження, які всі свої сили, все життя вкладають в народню роботу. І ми знали, що Б. Грінченко один з найперших там... І як рвалось наше серце до його, як хотілося стати в ряди його учеників, як хотілося стати помішником йому!»*²³ – так зазначалося у промові В. Ковалю, що був представником того самого студентства, яке росло на ідеях Бориса Дмитровича. Смерть діяча стала для молодого покоління викликом, адже тепер вони мали продовжити справу великого літератора і нести його ідеали в народ. Запал, з яким жив та працював видатний просвітянин, надихав студентів линутися до знань та віддавати всі сили праці, бо як казав сам Борис Дмитрович Грінченко: *«Праця єдина з неволі нас вирве... Нумо-ж до праці, брати»*²⁴.

²⁰ Над домовиною Бориса Грінченка. 1910. Рада. № 105.

²¹ Промови на могилі Грінченка. Од польського громадянства. 1910. Рада. № 107.

²² Промови на могилі Грінченка. Од ради б. товариства «Просвіта» Л. Яновської. 1910. Рада. № 107.

²³ Промова над могилою Б.Д. Грінченка. Од студентів київської політехники сказав В. Коваль. 1910. Рада. № 110.

²⁴ Чулий, Л. 1910. На труну учителю. Рада. № 105.

Із смертю Бориса Грінченка виникла потреба в ґрунтовному описі життя покійного. Однак поставлена ціль вимагає великої зосередженості та займає велику кількість часу. Від тоді було опубліковано лише частину біографії Грінченка, яка стала передмовою до написаного ним оповідання «Панько». Ф. Матушевський також поставив перед собою завдання ознайомити читачів газети «Рада» із життєписом покійного. Він подавав короткі, але головні відомості з життя Бориса Грінченка, залучаючи інформацію про літературну, освітню та громадську працю діяча. Крім того, Ф. Матушевський розповідає про наукові досягнення Бориса Грінченка. За «Словарь української мови», він отримав премію Костомарова, а за оцінку збірки фольклорних матеріалів – золоту медаль. Закінчив свою статтю автор словами: *«Спи ж спокійно вічним сном, великий трудовнику. Рідна земля, що має прийняти тебе, не забуде тебе во вік!»*²⁵.

Особистими спогадами про останню зустріч та розмову з покійним Б. Грінченко поділився В. Доманицький. Востаннє бачилися вони в італійському містечку Оспедалетті, де перебував на лікуванні Борис Дмитрович. Як пише автор: *«Хвилювалися ж ми обоє, Боже мій як, поки нарешті стрілися! Більш трьох літ не бачилися... Тяжко було бачити Б.Д., худого, немічного, що говорить то пошепки, то на увесь голос, а особливо – як почне він тяжко дихати: серце було вже недобре... І хочеться наговоритись, як найбільш почути, розвідати, усячиною, що за три роки нашого лихоліття сталося, поділитись – і не знаєм з чого почати, про що саме розмову завести»*²⁶. Розмовляли про різне, але головними темами обговорення залишалися подальша доля товариства «Просвіта» та палке прагнення громадського діяча повернутися на рідний край. Однак не судилося Б. Грінченку побачити знову українську землю.

Окремими публікаціями було представлено тему вшанування пам'яті покійного. Одним із найкращих заходів вважалося заснування фонду для видачі дешевих народних книг. Дана пропозиція була радо прийнята елітарними колами, адже утілювала декілька задумів: вшанування пам'яті Бориса Грінченка та розповсюдження народних книг серед українського люду. Окрім видачі книг, додатково, Л. Жебуньов запропонував частину зібраного капіталу, витратити на премії авторам за кращі народні книги.

На думку автора, це було найкращим способом вшанування пам'яті Б. Грінченка та його різносторонньої праці, що зводилася до однієї мети народного просвітлення: значні зусилля були вкладені у складані книжок для народу, то нехай же пам'ять про справу талановитого письменника пошанується таким же способом, а саме збільшенням літератури для українців.

Було також підтримано ідею видати дешеву біографію Б. Д. Грінченка. Дана пропозиція мала на меті: *«Щоб ім'я незабутнього Бориса Дмитровича стало відоме і популярне в народі, за котрий він, по слову Спасителя, положив свою душу»*²⁷. Серед інших варіантів вшанування пам'яті популярними стали: заснування стипендії імені Бориса Грінченка та видання літературного збірника. Дані пропозиції хоч і були хорошими заходами для гідного ушанування, але складними, оскільки їх виконання вимагало залучення значних сил та великої кількості часу.

Стосовно стипендії, то в одній із публікацій, за авторства М. Левицького, дається детальне обґрунтування, чому варто відкласти здійснення даної справи. На його думку, всі сили необхідно зосередити на видавництві книжок для народу та їх поширенні. Це має бути одним з головних завдань перед свідомими громадянами, хто бажає достойно вшанувати пам'ять Б. Грінченка та продовжує справу покійного. *«А ось тоді, як «все минеться і одна правда зостанеться», заведемо, – не ми, а дай Боже, щоб онуки наші, – не тільки стипендії, але і вчительські семінарії і народні школи імені Б. Д. Грінченка.»*²⁸.

²⁵ Ф.М. 1910. Борис Дмитрович Грінченко. Рада. №94.

²⁶ Доманицький, 1910. В. Пам'яті Бориса Грінченка. Рада. № 105.

²⁷ Волинець. 1910. Якого вінка жде могила В. Д. Грінченка? Рада. № 137.

²⁸ Пилипович, М. 1910. До вшанування пам'яті Б. Д. Грінченка Рада. № 142.

Причину відкладення друку літературного збірника роз'яснює Л. Жебуньов, зазначаючи: *«Видання літературного збірника, щоб він був достойним пам'яті славного письменника-небіжчика, також вимагає довгого часу не тільки для збирання чималої суми грошей, а ще й для постачання відповідного літературного і художнього матеріалу, бо треба ж збірник той прикрасити і гарними малюнками»*²⁹.

Представленні варіанти – лише видимі способи вшанування пам'яті Бориса Грінченка. Головним моральним обов'язком перед покійним було визначено наслідування життєвих принципів великого діяча, що полягали у невтомній праці для народу та України: *«Нехай же не вгасає в наших грудях той огонь, що палав в серці небіжчика, но звисають наші руки од втоми, не втихають поривання до кращого життя, не лякає нас лихоліття!.. В тому буде наша найголовніша пошана пам'яті незабутнього діяча, в тому буде й виконання нашого обов'язку що до рідної країни»*³⁰.

Якщо моральний обов'язок – особиста справа кожного свідомого українця, то заснування стипендії при учительській семінарії, видання літературного збірника та відкриття фонду для видання книжок – діло громадське, що потребує не тільки добре сформованих та словесно озвучених задумів, а й сил та коштів для їх здійснення. Намагаючись привернути увагу читачів до проблеми реалізації задуманих справ, було опубліковано статтю Д. Ткаченка. У ній повідомляється: *«За 5 місяців, на той фонд, що радили і на те й на се вжити, шановне громадянство українське дало досі...1885 карбованців*) ... 30 мільйонів українців не спромоглися навіть за цей час і на 2 тисячі. А про те є чимало громадян – і громадян нібито свідомих – що кожен з їх сам-би міг, не дуже втрачаючись, фонд далеко більший від двох тисячів скласти»*³¹.

На Галичині й Буковині, заходи, щодо ушанування пам'яті Б. Грінченка, були іншими. У Львові, за сприяння місцевих товариств «Просвіта», було влаштовано Жалібну Академію на честь пам'яті Бориса Грінченка. У програму ввійшли: промова заступника головного відділу «Просвіти» Євгена Озаркевича, зачитування реферату про життя та діяльність покійного, учителем української мови й літератури Іваном Бриком, виступи академічного хору «Бандурист» та «Бояна», декламації творів покійного – так відбулося вшанування пам'яті великого діяча.

Ще одним заходом стало офіційне відкриття народної школи імені Бориса Грінченка в Городецькому передмісті Львова. Школа була відкрита за ініціативи українців, що проживали у тому передмісті, та з їх приватних коштів. *«Справляючи сьогодні відкриття школи імені Б. Грінченка, земляки наші разом з тим святкують день своєї хоч невеликої перемоги, той день, що покаже всім, як треба спільними силами братися за працю, щоб вона була корисною для національно-культурної справи. Цей день і нам, українцям, багато де-чого говорить, ми мусимо придивлятися до тих засобів, за які беруться тепер галицькі українці в своїй праці і йти за їхнім прикладом»*³².

У 1911 р. газета «Рада» опублікувала статті присвячені роковинам зі смерті Бориса Грінченка. Головною темою публікацій було вшанування пам'яті видатного громадського діяча, письменника, вчителя та драматурга: *«Сьогодні, в річницю смерті Бориса Грінченка, українське суспільство однодушно спом'яне це дороге нам ім'я щирим словом, сердечним жалем...»*³³. Автори статей закликали народ наслідувати ідейні цілі діяча та ставати Бориса Грінченка за взірць молодому поколінню.

Сергій Єфремов головну увагу акцентував на двох головних духовних моментах у житті Б. Грінченка, що на його думку: *«Витворили людину, якої пам'ять шануємо сьогодні свідомою громадою, але яку напевне колись шануватимуть всенароднім святом»*³⁴. Такими

²⁹ Жебуньов, Л. 1910. Про вшанування пам'яті Бориса Грінченка. Рада. № 108.

³⁰ Жебуньов, Л. 1910. Замість слова над домовиною Бориса Грінченка. Рада. № 105.

³¹ Пісочинець, 1910. Д. Фонд ім. Бориса Грінченка. Рада. № 225.

³² Шерстюк, Гр. 1910. Відкриття школи імені Б. Грінченка. Рада. № 218.

³³ Сьогобичний, Гр. 1911. Сумні роковини. Рада. № 91.

³⁴ Єфремов, С. Пам'яті Бориса Грінченка. 1911. Рада. № 91.

вирішальними моментами С. Єфремов вважає вступ у боротьбу із особистим «Я» та обставинами, що гнітили українських діячів та рідне слово. Як результат, здобута перемога над власними надіями, бажаннями та спокусами, що демонструє незламну силу волі Бориса Грінченка, а також успішні виступи проти імперської системи: «Система подалася, в мурах її повно проломів і як не латай їх – а колишнього не вернеш...»³⁵. Возвеличуючи героїзм Б. Грінченка, С. Єфремов називає його символом епохи та перемоги над утисками українського духу. Ще автор зазначає, що постать небіжчика служитиме нам джерелом сили у лихоліття, а в часи національного розквіту, серця українців будуть сповнені глибокої пошани та безмежною вдячністю даній особистості.

Висновок. Отже, публіцистична діяльність Бориса Грінченка в газеті «Рада» була представлена низкою статей «Тяжким шляхом», що висвітлювало коло проблем: становлення вітчизняної преси, утвердження української мови, значення шкільних підручників та відродження ідей національної єдності. Висвітлення видавничої справи та роботи Б. Грінченка у товаристві «Просвіта», через публікації часопису, показують загальний напрямок діяльності організацій, а саме на значенні книгодрукування та поширенні українських книжок у народі. Найбільшим досягненням літературної діяльності мовознавця та лексикографа, став «Словник української мови». Газета «Рада» характеризує словник, як важливе надбання та надійне джерело у вивченні української мови. Ще одним літературним здобутком був переклад кращих світових творів, зокрема Ібсена, Гауптмана, Шиллера, що сприяли позитивному оновленню репертуару театру. Останній комплекс статей, присвячений смерті громадського діяча, демонструє недооцінений вклад Бориса Грінченка у розвиток викладацької, просвітницької та літературної справи. Крім того, значна частина авторів, що висвітлювали публікації присвячені вшануванню пам'яті померлого, акцентували увагу в наслідуванні ідеалів та принципів Бориса Дмитровича Грінченка. Вони мали стати провідними чинниками у відродженні національної свідомості та формуванні культурної спадщини.

Варто також зазначити, що публікації трьох видів: статті самого Б. Грінченка, статті про літературну діяльність, статті і матеріали на поховання і вшанування пам'яті, поступове посмертне формування культу, яке навряд чи сподобалося б самому Борисові Дмитровичу. Це вже було традицією Єфремова, Дорошенка, всіх тих хто формував культ Шевченка.

References

- Volokh, S. 1912. Borys Hrinchenko – narodnij uchytel' [*Borys Grinchenko is a folk teacher*] Rada. 92 [in Ukrainian].
- Volokh, S. 1912. Borys Hrinchenko – narodnij uchytel' [*Borys Grinchenko is a folk teacher*]. Rada. 93 [in Ukrainian].
- Volynets'. 1910. Yakoho vinka zhde mohyla V. D. Hrinchenka? [*What wreath awaits the grave of V. D. Grinchenko?*]. Rada. 137 [in Ukrainian].
- Hrinchenko, B. 1906. Tiazhkym shliakhom [*The hard way*]. III. Rada. 29 [in Ukrainian].
- Hrinchenko, B. 1906. Tiazhkym shliakhom [*The hard way*]. IV. Rada. 33 [in Ukrainian].
- Hrinchenko, B. 1906. Tiazhkym shliakhom [*The hard way*]. VII. Rada. 46 [in Ukrainian].
- D.D. 1906. Borys Hrinchenko. Z nahody 25 litn'oho iuvileiu joho diial'nosti [*Borys Grinchenko. On the occasion of the 25th anniversary of his activity*]. Rada. 83 [in Ukrainian].
- D. D-ko. 1909. Slovar' ukrains'koi movy [*Dictionary of the Ukrainian language*]. Rada. 174 [in Ukrainian].
- Domanys'kyj, V. 1910. Pam'iaty Borysa Hrinchenka [*In memory of Borys Grinchenko*]. Rada. 105 [in Ukrainian].
- Zhebun'ov, L. 1910. Zamists' slova nad domovynoiu Borysa Hrinchenka Rada [*Instead of a word over Borys Grinchenko's graive*]. 105 [in Ukrainian].

³⁵ Єфремов, С. Пам'яті Бориса Грінченка. 1911. Рада. № 91.

- Zhebun'ov, L. 1910. Pro vshanuvannia pam'iaty Borysa Hrinchenka [*On honoring the memory of Borys Grinchenko*]. Rada. 108 [in Ukrainian].
- Z zhyttia «Prosvit». 1907. Zahal'nyj zbir tovarystva «Prosvita» u Kyivi [*From the life of "Prosvit". General meeting of the Prosvita society in Kyiv*]. Rada. 72 [in Ukrainian].
- Yefremov, S. 1911. Pam'iaty Borysa Hrinchenka [*In memory of Borys Grinchenko*]. Rada. 91 [in Ukrainian].
- Yefremov, S. 1908. Ukrainizatsiia svitovoi dramy [*Ukrainianization of world drama*]. Rada. 213 [in Ukrainian].
- Sherstiuk, Hr. 1910. Vidkryttia shkoly imeni B. Hrinchenka [*Opening school named B. Grinchenko*]. Rada. 218 [in Ukrainian].
- Nad domovynoiu Borysa Hrinchenka [*Above the coffin of Borys Grinchenko*]. 1910. Rada. 98 [in Ukrainian].
- Nad domovynoiu Borysa Hrinchenka [*Above the coffin of Borys Grinchenko*]. 1910. Rada. 99 [in Ukrainian].
- Nad domovynoiu Borysa Hrinchenka [*Above the coffin of Borys Grinchenko*]. 1910. Rada. 101 [in Ukrainian].
- Nad domovynoiu Borysa Hrinchenka [*Above the coffin of Borys Grinchenko*]. 1910. Rada. 105 [in Ukrainian].
- Nad dorohoiu mohyloiu [*Above the coffin*]. 1910. Rada. 105 [in Ukrainian].
- Nad mohyloiu Borysa Hrinchenka [*Above the coffin of Borys Grinchenko*]. 1910. Rada. 107 [in Ukrainian].
- Nad mohyloiu Borysa Hrinchenka [*Above the coffin of Borys Grinchenko*]. 1910. Rada. 108 [in Ukrainian].
- Nad mohyloiu Borysa Hrinchenka [*Above the coffin of Borys Grinchenko*]. 1910. Rada. 111 [in Ukrainian].
- Pisochynets', D. 1910. Vydannia Borysom Hrinchenkom narodnikh knyzhok u Chernihovi [*Publication of folk books by Borys Hrinchenko in Chernihiv*]. Rada. 166 [in Ukrainian].
- Pisochynets', D. 1910. Khodimo za nym [*Let's follow him*]. Rada. № 105 [in Ukrainian].
- Pisochynets', D. 1910. Fond im. Borysa Hrinchenka [*Foundation named after Borys Grinchenko*]. Rada. 225 [in Ukrainian].
- Pylypovych, M. 1910. Do vshanuvannia pam'iaty B. D. Hrinchenka [*To honor the memory of B.D. Grinchenko*]. Rada. 142 [in Ukrainian].
- Promova nad mohyloiu B. D. Hrinchenka. 1910. Od studentiv kyivs'koi politekhnky skazav V. Koval' [*Speech over the grave of B.D. Grinchenko. V. Koval said from the students of Kyiv Polytechnic*]. Rada. 110 [in Ukrainian].
- Promovy na mohyli Hrinchenka. 1910. Od rady b. tovarystva «Prosvita» L. Yanovs'koi [*Speeches at the tomb of Grinchenko. From the council of the former society "Prosvita" L. Yanovska*]. Rada. 107 [in Ukrainian].
- Promovy na mohyli Hrinchenka. 1910. Od pol's'koho hromadstva [*Speeches at the tomb of Grinchenko. From Polish society*]. 1910. Rada. 107 [in Ukrainian].
- S'ohobichnyj, Hr. 1911. Sumni rokovyny [*Sad anniversary*]. Rada. 91 [in Ukrainian].
- F.M. 1910. Borys Dmytrovych Hrinchenko [*Borys Dmytrovych Grinchenko*]. Rada. 94 [in Ukrainian].
- Chulyj, L. 1910. Na trunu uchytelevi [*On the teacher's coffin*]. Rada. 105 [in Ukrainian].